

НАСЛІДКИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ КРАЇН ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ ДЛЯ АСЕАН ТА НОРМОТВОРЧОГО ІНСТИТУТУ «ШЛЯХ АСЕАН»

У статті розглянуто наслідки демократизації деяких країн Південно-Східної Азії для АСЕАН та нормотворчого інституту «Шлях АСЕАН» на сучасному етапі. Застосовуючи методологію, розроблену в роботах професора Амітава Ачар'я, проаналізовано вплив демократичних трендів на елітарні норми АСЕАН. Окремим напрямом дослідження є питання посилення ролі громадянського суспільства в Південно-Східно-Азійському субрегіоні, що є прямим наслідком демократизації.

Ключові слова: АСЕАН, нормотворчий інститут «Шлях АСЕАН», демократизація, Південно-Східна Азія.

В статье рассматриваются последствия демократизации некоторых стран Юго-Восточной Азии для АСЕАН и нормотворческого института «Путь АСЕАН» на современном этапе. Используя методологию, разработанную в работах профессора Амитава Ачарьи, анализируется влияние демократических трендов на элитарные нормы АСЕАН. Отдельным направлением исследования есть вопрос усиления роли гражданского общества в субрегионе Юго-Восточной Азии, что есть прямым последствием демократизации.

Ключевые слова: АСЕАН, нормотворческий институт «Путь АСЕАН», демократизация, Юго-Восточная Азия.

The article examines repercussions of the democratization of Southeast Asia countries for ASEAN and rulemaking institute ASEAN Way at the current stage. Using the methodology devised in research works of professor Amitav Acharya, one analyzes the impact of democratic trends on elite norms of ASEAN. A separate area of research lies in enhancing role of civil society Southeast Asia subregion. The latter one is a direct repercussion of democratization.

Key words: ASEAN, rulemaking institute «ASEAN Way», democratization, Southeast Asia.

Постановка проблеми. «Третя хвиля» демократизації світової системи або, згідно з визначенням Семюеля Хантінгтона, «глобальна демократична революція», що розпочалася з початком періоду «розрядки» (1976-2000 рр.), неспинно змінює екзогенну та ендогенну структуру інституціональних зв'язків у країнах, що розвиваються. З прийняттям більшістю світових держав демократичної моделі розвитку¹ й як наслідок уніфікації їхніх політичних систем, на нашу думку, розпочався процес гомогенізації політичної світ-системи. Демократизаційні тренди, що на сьогодні є похідними глобалізації та вестернізації, докорінно змінюють регіональні ареали, деформуючи усталені норми та інститути. Особливо актуальним це питання є для субрегіону Південно-Східної Азії (надалі ПСА), адже до цього часу країни ПСА вибудовували субрегіональну ідентичність всередині АСЕАН без врахування західних демократичних принципів й егалітаризму, покладаючись на автохтонні цінності регіону: елітаризм, конфуціанське

підпорядкування індивіда державі (державний патерналізм), застосування норм консультації та консенсусу тощо. На регіональному рівні ці норми знайшли вираження у нормотворчому інституті «Шлях АСЕАН», який є базисом заснування та функціонування субрегіональної організації АСЕАН². Враховуючи нещодавню зміну політичних режимів у таких країнах як Індонезія (1997), Таїланд (1992), Філіппіни (1986), М'янма (2013), частково Малайзія (1997), доцільно дослідити наслідки демократичних трансформацій для норм АСЕАН.

Метою статті є аналіз наслідків демократизації деяких держав ПСА для АСЕАН та нормотворчого інституту «Шлях АСЕАН». Зокрема, нами визначається комплекс змін, які потенційно виникають у процесі демократизації регіональної моделі розвитку. Окремим питанням дослідження є залучення громадянського

¹ Згідно зі статистичними даними британського журналу «The Economist», станом на 2006 рік у світі налічувалось 88 країн з повністю та напів демократичними режимами.

² Згідно з визначенням автора статті, яке використовується в його дисертаційному дослідженні, «Шлях АСЕАН» – це нормотворчий інститут, який містить такі субрегіональні норми поведінки як: поважання державного суверенітету, невтручання у внутрішні справи, консультація та консенсус, неофіційна дипломатія, м'який інституціоналізм тощо.

суспільства до процесу вирішення проблем субрегіонального рівня як наслідок часткової демократизації субрегіону ПСА.

Виклад основного матеріалу. Поширення демократичного тренду може мати декілька наслідків для регіональної моделі розвитку. На думку професора Амитава Ачар'я, демократичні зміни здатні викликати процес перегляду регіональних норм й інститутів, особливо якщо останні вибудовувалися за часів авторитарних політичних режимів (у нашому випадку «Шлях АСЕАН») [1, с. 376]. Де-факто ці інститути втрачають легітимність серед населення держави, де політична система пройшла процес демократизації. Так само зміна політичних режимів здатна спотворити процес соціалізації суб'єктів регіональної моделі розвитку, адже заміна авторитарних керівників їхніми демократичними наступниками може зменшити рівень співробітництва за умов функціонування регіональних елітарних інститутів і норм³. У випадку нерівномірної демократизації суб'єктів регіональної моделі розвитку теоретично може виникнути поляризація думок щодо політики дотримання прав людини й демократичних норм та принципів. Авторитарні актори системи будуть схильні протистояти будь-якій політиці включення демократичних норм і механізмів на рівні організації.

Серед позитивних аспектів демократизації регіональної системи варто виділити, по-перше, більшу кількість альтернатив щодо вирішення регіональних проблем за рахунок демократичної процедури залучення всіх акторів держави до моделювання зовнішньополітичного курсу (органи влади, експертне середовище, громадянське суспільство тощо). По-друге, демократизація сприяє збільшенню рівня довіри між акторами системи за рахунок прозорості й відкритості внутрішніх соціальних систем. Нарешті, демократизація потенційно спроможна розширити поле застосування регіональних норм та інститутів, зменшуючи проблематику державного суверенітету й дозволяючи демократичним політичним режимам вирішувати питання, які були занадто «чутливі» для авторитарних режимів (наприклад питання дотримання прав людини, екологічна безпека тощо).

Розглядаючи наслідки часткової демократизації АСЕАН на нормотворчий інститут «Шлях АСЕАН», можна відмітити вплив демократизації на ключову норму інституту – невтручання у внутрішні справи. Зміна риторики головних акторів АСЕАН щодо внутрішньополітичної ситуації в М'янмі яскраво ілюструє цей тезис. Якщо від самого початку членства М'янми в АСЕАН критика на адресу військової хунти лунала від демократичних держав ПСА, то вже з часом акцент змістився на рівень організації. Наприклад, у червні 2003 року тогочасний генеральний секретар АСЕАН Онг Кенг Йонг, відповідаючи на питання про нещодавнє затримання опозиційного політика Анг Сан Су Джи, зазначив, що організація звернеться до Янгуна з вимогою надання більш змістовної інформації щодо її затримання. Вже в червні 2005 року Онг Кенг Йонг відмітив, що «якщо М'янма буде головувати в АСЕАН, то тоді буде постійна міжнародна увага до

ситуації в М'янмі й можливий тиск на прискорення процесу демократизації й національного примирення... Якщо ж відкласти головування на один або два роки, то цю проблему можна буде уникнути...» [2, с. 256]. Подавлення «Шафранової революції» в М'янмі, яке відбулося в серпні 2007 року, викликало подальше обурення в АСЕАН. У заяві Міністрів закордонних справ АСЕАН зазначалося «.. викликає огиду інформація про те, що мирні демонстрації в М'янмі були подавлені військовими силами, що призвело до жертв серед цивільного населення» [2, с. 256]. У цій же заяві був заклик до уряду М'янми поновити політичний діалог й розпочати пошук виходу з конфлікту. Так само АСЕАН досить критично відреагував на небажання Янгуна допустити міжнародну гуманітарну допомогу на територію М'янми задля подолання негативних наслідків циклону «Наргіс».

Проблема соціалізації нових урядів у межах АСЕАН почала розвиватися з «Філіпінської Народної Революції» (1986 рік), але яскраво проявилася тільки після повалення уряду генерала Сухарто (1997 рік). Авторитарний лідер Індонезії сприймався багатьма державами ПСА як «батько АСЕАН». Згідно з думкою Амитава Ачар'я, зміна уряду в Індонезії викликала особливе занепокоєння найближчих сусідів Джакарти, таких як Сінгапур. Сінгапурський уряд побоювався повернення до націоналізму Сукарно або як мінімум до нехтування АСЕАН [2, с. 254]. Беручи до уваги лідероцентристську роль Індонезії в АСЕАН під час правління авторитарного режиму Сухарто, послаблення зовнішньополітичного курсу Джакарти всередині організації сприймалося багатьма урядами держав ПСА як загроза для АСЕАН. Відмежовування Джакарти від АСЕАН на перших етапах становлення демократичного устрою (уряди Хабібі й Вахіда), беззаперечно, вплинуло на інститут неофіційної дипломатії й елітарну сутність організації. Фактично, падіння уряду генерала Сухарто знаменувало новий виток розвитку АСЕАН, де перманентна ротація урядів держав-членів не дозволяє формувати елітаристський підхід до функціонування організації. Спотворення елітарного базису між державного співробітництва має наслідок на установчі норми консультації й консенсусу. Хоча Зустріч високопосадовців АСЕАН⁴ функціонує й надалі в різних аспектах (політичному, економічному, соціально-культурному), відсутність механізму формування елітарних зв'язків на вищому рівні АСЕАН значно зменшує ефективність використання цих норм на сучасному етапі розвитку організації. Більше того, знищення ідеї «Азіатських цінностей» під впливом універсалізації культури (в цьому випадку патерналістичної сутності відносин між державою та індивідом) поступово нівелює роль установчих норм консультації та консенсусу як таких, що не відповідають сучасним реаліям. Поступове зменшення ролі елітаризму в АСЕАН також відбувається за рахунок участі в регіональних процесах національних акторів, які формулюють громадську думку. Наприклад, у висновках до

³ Надзвичайно важливо для АСЕАН, адже соціалізація акторів субрегіональної системи ПСА базувалась на авторитарному елітоцентризмі й нормах консультації та консенсусу.

⁴ Зустріч високопосадовців АСЕАН – це попередні профільні зустрічі високопосадовців АСЕАН, які спрямовані на вироблення спільної позиції з певного питання. Наприклад, АСЕАН проводить цілу плеяду зустрічей високопосадовців перед організацією Самміту АСЕАН задля уникнення протиріч під час офіційної частини.

свого емпіричного дослідження «Чи можливо досягти «Спільноти АСЕАН»?»: Аналіз суспільної думки в Індонезії, Малайзії та Сінгапурі щодо регіональних проблем» Равічандран Мурті й Гуїдо Бені зазначають, що «для того, щоб отримати необхідний рівень легітимізації процесів регіональної інтеграції, важливо аналізувати громадську думку, адже така стратегія залучатиме не тільки політичний клас, але і всі прошарки населення [3, с. 1065].

На думку професора Амітава Ачар'я, проблематичність вироблення спільної позиції з питань дотримання прав людини й проблеми впровадження демократичних норм та принципів всередині АСЕАН стала одним із ключових наслідків процесу демократизації субрегіону ПСА [2, с. 178]. Під час головування Індонезії в 2003 році Джакарта розробила концепцію Політико-Безпекової Спільноти АСЕАН, що містила положення про «Демократичний розвиток АСЕАН». Ця концепція була дуже гостро сприйнята іншими країнами ПСА. Наприклад, Інститут Стратегічних Досліджень Малайзії, аналізуючи ключові положення концепції, звернув увагу на те, що країни АСЕАН мають різні погляди на визначення першочергових безпекових викликів [2, с. 261]. Концепція Політико-Безпекової Спільноти АСЕАН була затверджена в Другій Декларації АСЕАН в 2003 році, але із збереженням всіх «сакральних» норм організації. Більше того, індонезійський уряд не зміг утвердити текст розробленого плану дій щодо досягнення Політико-Безпекової Спільноти у його першій редакції саме через відсутність консенсусу щодо демократичних норм та принципів. Так, згідно з індонезійською редакцією тексту, положення про політичний розвиток містило таке речення: «Члени АСЕАН повинні сприяти політичному розвитку, що співвідноситься із зобов'язаннями лідерів АСЕАН щодо розвитку демократії як *колективної норми*... З метою кращої відповіді на нові напрямки розвитку всередині держав-членів організації, АСЕАН повинен використовувати такі спільні соціо-культурні норми та принципи, як *демократія та принцип поважання прав людини*».

У фінальній редакції це речення було видозмінено таким чином: «Члени АСЕАН повинні сприяти політичному розвитку, що співвідноситься із зобов'язаннями лідерів АСЕАН щодо *досягнення миру, стабільності, демократії й процвітання в регіоні*... З метою кращої відповіді на нові напрямки розвитку всередині держав-членів організації, АСЕАН повинен використовувати спільні соціокультурні норми та принципи» [4].

Положення про створення «Регіональної Комісії АСЕАН щодо дотримання прав людини» взагалі не знайшло свого відображення в фінальній редакції плану дій. Так само пропозиції «Щодо створення Статуту АСЕАН про права та обов'язки Народів АСЕАН», а також Ініціатива «Мінімальних стандартів АСЕАН щодо захисту мігрантів» не були підтримані іншими країнами ПСА.

Наступний виток конфронтації всередині АСЕАН розпочався під час ухвалення Статуту АСЕАН у 2007 році. У книзі «АСЕАН в началі 21 століття» російський дослідник Леонід Васильєв зазначив, що «Саміт 2007 року в Сінгапурі супроводжувався

негативною кампанією в місцевих та міжнародних ЗМІ щодо ролі АСЕАН у вирішенні проблеми порушення прав людини в М'янмі... Пропонувалося не тільки додати до Статуту розділ про права людини, але й створити спеціальний орган, на кшталт, Європейського Суду з Прав Людини» [5, с. 25]. У проекті Статуту АСЕАН, який був розроблений «Групою видатних експертів АСЕАН», був внесений пункт про можливість створення «Органу АСЕАН з дотримання прав людини» з метою посилення ролі АСЕАН. Утім проект Статуту, так само як і план дій запропонований Індонезією, був модифікований міжурядовою комісією АСЕАН. У розділі «Цілі» Статуту АСЕАН зазначено, що «Посилення демократії й підтримки верховенства права, а також забезпечення дотримання прав людини повинно відбуватися відповідно до прав та обов'язків країн-членів організації» [6]. Статут не включив положення про створення спеціального органу щодо контролю за дотриманням прав людини, а лише визначав, що відповідальність за його створення (й як наслідок формат) знаходиться у компетенції міністрів закордонних справ АСЕАН⁵. Згідно з думкою Амітава Ачар'я, «...демократія й права людини залишилися суперечливим моментом й невизначеним полем для співпраці всередині АСЕАН» [2, с. 270].

Безумовною перевагою впливу демократизації на регіоналізм у Південно-Східній Азії є можливість залучення громадянського суспільства й експертного середовища до процесу вирішення міждержавних проблем. На думку Амітава Ачар'я, демократизація політичних систем Таїланду й Індонезії надала змогу регіональним неурядовим організаціям (НГО) впливати на вироблення політичного курсу в субрегіоні ПСА [1, с. 384]. Варто відмітити, що за останні декілька років у країнах АСЕАН суттєво збільшився запит на участь громадянського суспільства у формуванні внутрішньої та зовнішньої політики держав-членів АСЕАН. Починаючи від створення громадянського майданчику АСЕАН «Зібрання народів АСЕАН», яке включає представників НГО різного профілю та мозкові центри АСЕАН (ASEAN-ISIS), громадянське суспільство дедалі активніше долучається до процесу формування регіональної політики. Наприклад, представники більш ніж 3000 НГО з десяти країн АСЕАН взяли участь у «Зібранні Народів АСЕАН» у місті Не Пйі До (М'янма) у березні 2014 року [7]. Це зібрання, яке отримало назву «Еволюція солідарності народів АСЕАН щодо підтримки миру, розвитку, справедливості та демократизації», було присвячене подальшій кооперації громадянського суспільства та урядів держав-членів АСЕАН у багатьох міждержавних секторах. Також ініціатива «Солідарність з адвокаційними кампаніями народів Азії», що бере участь у роботі «Зібрання народів АСЕАН», досить активно не тільки співпрацюють один з одним, але й залучають представників урядів держав-членів АСЕАН до своєї роботи. Ця ініціатива дозволяє виробити спільну адвокатську програму дій для мережі неурядових

⁵ У жовтні 2009 року під час 15-го Саміту АСЕАН відбулося урочисте заснування міжурядової комісії АСЕАН з прав людини, а також Комісії АСЕАН із захисту прав жінок та дітей. Ці комісії брали участь у підготовці «Декларації АСЕАН з Прав Людини», яка була ухвалена під час 21-го саміту АСЕАН у 2012 році.

громадських організацій, які існують у субрегіоні. Так, у лютому 2008 року Ініціатива провела другий регіональний форум, в якому брали участь більш ніж 60 громадських організацій [8].

Основними напрямками роботи неурядових громадських організацій на регіональному рівні є питання дотримання прав людини, а також екологічна безпека (див. табл. 1). Серед найбільш відомих громадських організацій, які працюють у сфері захисту прав людини в Азії, варто відмітити НГО «Форум-Азія». Головною метою роботи міжнародної неурядової громадської організації «Форум-Азія», що функціонує з 1991 року, є «покращення співробітництва в регіоні між організаціями, що виступають на захисті прав людини, з метою формулювання інструментів вирішення регіональних проблем» [1, с. 384]. Діяльність «Форум-Азія» включає такі напрями, як: проведення моніторингу і написання звітів щодо фактів порушення прав людини в регіоні, організація навчальних семінарів за тематикою прав людини, створення наглядових робочих груп тощо. Станом на сьогодні «Форум-Азія» впроваджує в життя «Адвокаційну програму АСЕАН», завдання якої полягає у повноцінному залученні громадських організацій до роботи міжурядової комісії АСЕАН з прав людини. Зокрема, 1-2 жовтня 2013 року в місті Джакарта відбулася 6-а Регіональна Конференція «АСЕАН та права людини», де «Форум-Азія» виступила в якості співорганізатора [9]. В роботі конференції брали участь більше ніж 60 регіональних організацій, які стоять на захисті прав людини. Впродовж роботи конференції розглядалися такі питання як модифікація механізмів захисту прав людини АСЕАН до міжнародних стандартів, а також знаходження шляхів впливу на політичні еліти держав-членів АСЕАН. Учасники конференції розкритикували діяльність Міжурядової комісії АСЕАН з Прав Людини, визначаючи неефективність функціонування органу за умови дотримання норми консенсусу урядами АСЕАН.

«Форум-Азія» гостро розкритикувала відновлення судової справи проти Анвара Ібрахіма у березні 2014 року після того, як Вищий апеляційний суд Малайзії скасував виправдальний вирок винесений у 2012 році [10]. У своєму аналізі відновлення судової справи проти Ібрахіма, громадська організація звернула увагу на «постійне та систематичне переслідування» малайзійським урядом опозиційних політиків, особливо після вражаючих результатів опозиційної коаліції Пакатан Рак'ят на виборах до парламенту Малайзії у 2013 році. Також, «Форум-Азія» засудила дії камбоджійського уряду на придушення протестних рухів у грудні-січні 2013-2014 року, що знайшло своє відображення в офіційній заяві громадської організації, до якої долучились інші регіональні НГО.

Віднедавня громадські організації беруть активну участь у вирішенні питання з екологічною безпекою в Південно-Східній Азії. Неурядова громадська організація «Екологічне відновлення та регіональний альянс (ТЕРРА)» моніторить й надає експертну оцінку з екологічної ситуації в країнах, які входять до басейну річки Меконг. Наприклад, ТЕРРА проаналізувала потенційні наслідки будівництва гідроелектричної дамби Ксяябурі в Лаосі, засуджуючи у своєму звіті непрозору позицію уряду Лаосу. Згідно з висловлю-

ванням одного з керівників ТЕРРА, Премруде Даорунг: «Лаос не допоміг об'єктивно проаналізувати проект будівництва, адже уряд цієї країни відмовився зробити публічним «Звіт щодо екологічних наслідків будівництва дамби Ксяябурі». Уряд Лаосу зазначив, що цей документ є секретним» [11].

Таблиця 1

Деякі з НГО ПСА, які фокусуються на регіональному вимірі

Назва НГО	Місцезнаходження центрального офісу	Основний напрямок роботи
Форум-Азія	Бангкок, Таїланд	Підтримка демократії, захист прав людини
Алтсеан (Альтернативний АСЕАН)	Бангкок, Таїланд	Підтримка розвитку прав людини і демократії в М'янмі
Екологічне відновлення та Регіональний Альянс	Бангкок, Таїланд	Кампанія з екологічних проблем в країнах басейну річки Меконг (М'янма, Камбоджа, Лаос, Таїланд, В'єтнам)
Комітет Жінок Азії	Бангкок, Таїланд	Захист прав жінок в контексті ринку праці
Коаліція проти нелегальної торгівлі жінками	Маніла, Філіппіни	Захист прав жінок
Дитяча праця в Азії	Бангкок, Таїланд	Захист прав дітей
Азійський регіональний центр з навчання правам людини	Бангкок, Таїланд	Курси з прав людини
Міжнародна організація молодих християн	Маніла, Філіппіни	Курси з прав людини
Міжнародний центр дослідження лісового господарства	Богора, Індонезія	Екологічна безпека, адвокатські кампанії проти дефорестації

Джерело: [106, с. 385]

Головним завданням ТЕРРА стало залучення «Комісії з співробітництва в межах річки Меконг» до обговорення ситуації з будівництвом, адже згідно з положенням угоди про комісію, «країна-сусід не може діяти безвідповідально у відношенні до іншої країни-сусіда» або «кожен має право не погодитися» чи «ухвалити власне рішення» [11]. У грудні 2011 року «Комісія з співробітництва в межах річки Меконг» не змогла досягти консенсусу щодо будівництва дамби, вимагаючи продовжити аналіз наслідків спорудження дамби для регіональної екологічної ситуації⁶. На додаток, ТЕРРА постійно критикує китайський уряд за безконтрольовану політику будівництва гідроелектричних дамб у верхньому басейні річки Меконг, що негативно впливає на екосередовище в нижньому басейні річки (Лаос, Камбоджа, В'єтнам).

Проаналізувавши наслідки демократизації деяких держав ПСА для АСЕАН та нормотворчого інституту «Шлях АСЕАН», варто відмітити, що зміна політичних

⁶ Незважаючи на шалений тиск громадськості («Адвокасі кампанія «Збережи Меконг») та рішення «Комісії з співробітництва в межах річки Меконг», В'єтнам розпочав будівництво дамби в травні 2012 року. Це рішення вже викликало хвилю обурення в регіоні й до цього часу саботується В'єтнамом та Камбоджою.

режимів до певного рівня спотворила інтрарегіональні процеси всередині субрегіону. Зокрема, відбулося порушення таких норм «Шлях АСЕАН», як: норма невтручання у внутрішні справи, консультації та консенсусу. Приклад ухвалення концепції Безпекової Спільноти та Статуту АСЕАН показав, що авторитарні політичні режими схильні до збереження існуючого статусу кво – непорушність норм інституту «Шлях АСЕАН», у той час як демократичні політичні режими допускають можливість перегляду елітарних норм. Подальша демократизація субрегіону ПСА може викликати деструктивні зміни у відносинах між авторитарними та демократичними акторами АСЕАН, коли останні прагнутимуть змінити існуючі норми організації. Так само, на нашу думку, питання захисту прав людини в довгостроковій перспективі стане певним каталізатором перманентних протиріч, адже

авторитарні держави АСЕАН – Лаос, В'єтнам, Бруней, Малайзія, будуть схильні «бойкотувати» розгляд цих питань на міждержавному рівні.

У той же час, часткова демократизація регіональної моделі розвитку дозволяє розширити інструментарій вирішення регіональних проблем. Наприклад, перспектива залучення регіональних НГО до вирішення проблем з дотримання прав людини та екологічних викликів посилює міждержавну кооперацію та вплив останніх на міжрегіональні процеси, що, як наслідок, провокує поглиблення рівня співробітництва та взаємозалежності в регіоні. Також відкритість політичних систем держав АСЕАН сприятиме збільшенню рівня довіри, яке стимулюватиме процес пошуку мирних шляхів вирішення існуючих проблем (регіональні конфлікти, екологічні виклики тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Acharya A. Democratization and the prospects for participatory regionalism in Southeast Asia / Amitav Acharya // *Third World Quarterly*. – Vol. 24. – № 2. P. 375–390.
2. Acharya A. Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order / Amitav Acharya – London : Routledge, 2001. – 352 p.
3. Moorthy R. Is an «ASEAN Community» Achievable? A Public Perception Analysis in Indonesia, Malaysia and Singapore on the Perceived Obstacles to Regional Community / Ravichandran Moorthy, Guido Benny // *The Asian Survey Journal*. – Vol. 52. № 6. – P. 1043–1066.
4. ASEAN Security Community Plan of Action [Електронний режим]. – Режим доступу : www.aseansec.org/16826.htm – Назва з екрану.
5. Васильев Л. Е. АСЕАН в начале XXI века: актуальные проблемы и перспективы / Леонид Евгеньевич Васильев. – Москва : ИД «ФОРУМ», 2010. – 368 с.
6. The ASEAN Charter [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asean.org/archive/publications/ASEAN-Charter.pdf>.
7. Myanmar prepares for hosting 24th ASEAN Summit in May [Електронний ресурс] / The Xinhua Newspaper. – Режим доступу : http://news.xinhuanet.com/english/world/2014-04/02/c_133233241.htm – Назва з екрану.
8. Solidarity for Asian People's Advocacy to hold its Second General Forum [Електронний ресурс] / Asias APA. Режим доступу : <http://www.asiasapa.org/solidarity-for-asian-peoples-advocacy-to-hold-its-second-general-forum/> – Назва з екрану.
9. Civil society demand meaningful engagement with ASEAN Human rights bodies / Asian Forum for Human Rights and Development Conference [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.forum-asia.org/?p=16420> – Назва з екрану.
10. The Economist. Malaysian politics and the law: Long arms [Електронний ресурс] // *The Economist Journal*. – Режим доступу : <http://www.economist.com/news/asia/21599024-opposition-finds-itself-dock-all-sorts-reasons-long-arms> – Назва з екрану.
11. Macan-Markar M. Dam splits Vietnam, Laos [Електронний ресурс] / Marwaan Macan-Markar // *Asia Times Online*. – Режим доступу : <http://khampoua.wordpress.com/tag/towards-ecological-recovery-and-regional-alliance-terra/> – Назва з екрану.

Рецензенти: Шевчук О. В., д. політ. н., професор;
Шубін С. П., д. політ. н., доцент;
Ханстантинов В. О., д. політ. н., професор.

© Барщевський Є. І., 2014

Дата надходження статті до редколегії 15.05.2014 р.

БАРЩЕВСЬКИЙ Євген Ігорович – здобувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.